

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΩΣ ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΗ ΙΔΕΑ

[ΤΟ ΒΗΜΑ 18/1/2015 – Με τον τίτλο «Θρησκεία, Νόμος, Έκφραση»]

Το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης παρουσιάζεται συχνά από τους ακραιφνείς φιλελεύθερους στοχαστές ως απόλυτο, αδιαπραγμάτευτο και απεριόριστο. Ωστόσο, είναι γενικά αποδεκτό πως μπορούν να επιβάλλονται κάποιιο περιορισμοί στην άσκηση αυτού του δικαιώματος εάν υπάρχει κίνδυνος να προκληθεί βλάβη ή σοβαρή προσβολή σε άτομα και κοινωνικές ομάδες. Και οι περιορισμοί αυτοί αναγνωρίζονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπου (άρθρο 10) αναφέρονται, μεταξύ άλλων, «λόγοι εθνικής ή δημόσιας ασφάλειας, η αποτροπή εκτροπής ή εγκλήματος, η προστασία της υγείας και των ηθών, η προστασία της υπόληψης ή των δικαιωμάτων των άλλων». Ενσωματώνονται με διαφορετικές διατυπώσεις στη νομοθεσία των περισσότερων δημοκρατικών κρατών. Το πρόβλημα είναι πως δεν αρκεί η επίκληση γενικών αρχών, αγαθών και δικαιωμάτων για να δοθεί απάντηση σε κρίσιμα ερωτήματα που αφορούν την στάθμιση του ενδεχομένου κινδύνου βλάβης ή προσβολής, αλλά και για τον προσδιορισμό των περιπτώσεων όπου η ανάγκη αποφυγής του υπερισχύει του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης.

Με αφορμή το αποτρόπαιο γεγονός της δολοφονίας των γελοιογράφων της *Charlie Hebdo*, είναι φυσικό να αναρωτιέται κανείς εκ των υστέρων για τη δυνατότητα αποτροπής αυτής, καθώς και άλλων ανάλογων πράξεων στο πρόσφατο παρελθόν, με την θέσπιση και κυρίως την ακριβοδίκαιη εφαρμογή περιοριστικών νόμων οι οποίοι θα προστάτευαν τις θρησκευτικές ευαισθησίες των στόχων της βέβηλης σάτιράς τους. Ορισμένοι μάλιστα κάνουν λόγο για άνιση και μεροληπτική αντιμετώπιση διαφορετικών περιπτώσεων. Στη Γαλλία, όπου δεν υφίσταται νόμος περί βλασφημίας και οι γελοιογράφοι είχαν αθωωθεί κάθε φορά που είχαν μηνυθεί, διώκεται ποινικά η άρνηση του Ολοκαυτώματος, ενώ πρόσφατα απαγορεύτηκαν οι παραστάσεις ενός κωμικού αφρικανικής καταγωγής για τα χυδαία, αντισημιτικά και ρατσιστικά του αστεία. Δεν επιβλήθηκε κύρωση ή περιορισμός στους γελοιογράφους, όσο ακραίο και ενοχλητικό και να ήταν το βλάσφημο χιούμορ τους γιατί θεωρήθηκε πως δεν εξέφραζε κάποια σκόπιμη και ευθεία προσβολή απευθυνόμενη στο σύνολο των πιστών μουσουλμάνων. Αντίθετα, οι τελευταίες προκλήσεις του Ντιεντονέ Μ'μπαλά, ο οποίος είχε επίσης αθωωθεί πριν από λίγα

χρόνια, κρίθηκε πως συνιστούσαν έμμεση προτροπή σε φυλετικό μίσος, ενώ εξέφραζαν σαφώς και άρνηση εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας.

Πολλοί εκπρόσωποι της μουσουλμανικής κοινότητας διαφωνούν και με την ιδιαίτερη νομική αποτίμηση της αμφισβήτησης των γενοκτονιών και με τις συγκεκριμένες αποφάσεις των δικαστών, καταγγέλλοντας την υποκρισία και τις επιλεκτικές ευαισθησίες του δυτικού κόσμου. Από τη δική τους σκοπιά, οι συνεπείς φιλελεύθεροι, που αποδίδουν προτεραιότητα στην αξία της ελευθερίας της έκφρασης, θα επεδίωκαν την κατάργηση και των διατάξεων που ποινικοποιούν την άρνηση του Ολοκαυτώματος. Όσοι πάλι εκφράζουν επιφυλάξεις για την ορθότητα του καθαρού φιλεύθερου προτύπου, επισημαίνουν πως οι σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες δεν μπορούν να λειτουργήσουν αρμονικά χωρίς την επίτευξη δύσκολων ισορροπιών μεταξύ των πολυπολιτισμικών τους συνιστωσών. Κατ'αυτούς, μάλλον δεν απαιτούνται απλώς κατά περίπτωση εκτιμήσεις ή και κατά παραχώρηση εφαρμογή ρυθμίσεων για την προστασία απειλούμενων μειονοτήτων, αλλά και κάποια νομοθετική κατοχύρωση του σεβασμού του θρησκευτικού συναισθήματος όλων των πολιτών, ώστε να επιτυγχάνεται η διασφάλιση εννόμων αγαθών που μπορεί να τίθενται σε αμφισβήτηση από την ανεξέλεγκτη άσκηση ελευθεριών.

Σύμφωνα όμως με την φιλελεύθερη αντίληψη, παρόλο που πραγματιστικοί λόγοι μπορεί να συνιστούν την αυτοσυγκράτηση, την αποφυγή προκλητικών ενεργειών, μερικές φορές ακόμη και την αυτολογοκρισία, για να αποτραπούν καταστροφικές συνέπειες για το κοινωνικό σύνολο, αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να περιοριστεί *κατ'αρχήν* το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση, και ειδικότερα στην χρησιμοποίηση ακραίου σατιρικού λόγου που μπορεί να στρέφεται και κατά της θρησκευτικής πίστης. Ούτε αναγνωρίζεται κάποιο δικαίωμα των θρησκειών να μην καθίστανται στόχος ριζικών αντιδράσεων κατά της αυθεντίας τους που περιλαμβάνουν και την απόπειρα διακωμώδησης των συμβόλων τους, εφόσον συμφωνεί κανείς με την αποδοχή της πλήρους θρησκευτικής ουδετερότητας του κοσμικού δημοκρατικού κράτους. Όπως έγραψε παλαιότερα ο Ρόναλντ Ντούρκιν, με αφορμή τη διαμάχη για τη δημοσίευση γελοιογραφιών του Μωάμεθ σε δανέζικη εφημερίδα, «δεν γίνεται να επιτραπεί σε καμιά θρησκεία να νομοθετεί για το τι μπορούμε και τι δεν μπορούμε να σχεδιάσουμε, περισσότερο από όσο μπορεί να νομοθετεί για το τι μπορούμε να φάμε. Κανενός οι θρησκευτικές πεποιθήσεις δεν γίνεται να ανατρέψουν τις ελευθερίες που καθιστούν δυνατή τη δημοκρατία».

Η ελευθερία της έκφρασης σε όλες τις μορφές είναι μια βασική ρυθμιστική ιδέα που πρέπει να προστατεύεται στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής πολιτείας, ακόμη και αν αναγνωρίζουμε την σημασία και άλλων ηθικών αξιών και κανονιστικών αρχών για την οργάνωση της κοινωνικής συνύπαρξης, οι οποίες ίσως υπαγορεύουν τον έλεγχό της. Βέβαια, στη χώρα μας, όπου δεν είναι πλήρης ο χωρισμός εκκλησίας και κράτους και υπάρχει ακόμη νόμος περί βλασφημίας, με βασικό στόχο την προστασία της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας, η ισχύς της είναι ευκολότερο να σχετικοποιείται. Σε κάθε περίπτωση, ο πρωθυπουργός μας μπορεί τη μια μέρα να δηλώνει πως «είναι κι αυτός Charlie Hebdo» και την άλλη να μας καθησυχάζει πως δεν θα μας «πάρουν τις εικόνες από τον δημόσιο χώρο», ενώ ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης μπορεί άνετα να διακηρύσσει πάντα τον αθεϊσμό του και ταυτόχρονα να σπεύδει να δείξει την ευσέβειά του με δημόσια προσκυνήματα και συμμετοχή σε επίσημες θρησκευτικές τελετές. Ευτυχώς για μας, η ελληνική Πολιτεία και οι ηγέτες μας έχουν μεριμνήσει ώστε εδώ η ελευθερία της έκφρασης να γνωρίζει τα όριά της και να είμαστε προστατευμένοι από απαράδεκτες υπερβάσεις, τουλάχιστον όσον αφορά το σεβασμό της συνταγματικά αναγνωρισμένης «επικρατούσας» θρησκείας.

Στέλιος Βιρβιδάκης
Καθηγητής φιλοσοφίας

ΕΚΠΑ